

Het projectgebied van Uitvoeringscommissie Groote Peel in historisch perspectief

versie 1

Het gebied

Het gebied kent oude en jonge grenzen. Oud zijn de grenzen van de Astense Aa in het oosten, de provinciegrens in het zuiden en de gemeentegrens Asten-Someren door het westelijk deel van het projectgebied. De noordelijke grens ten zuiden van de Staatsbossen en Heusden loopt door jong cultuurlandschap, evenals de grens in het zuiden tussen Nationaal Park De Groote Peel en het agrarisch gebied.

Het overgrote deel van het gebied ligt in de gemeente Asten. Slechts een klein gedeelte ligt in de gemeente Someren. Vanwege het Peelkarakter heeft het gebied een nauwe relatie met het Limburgse landschap ten zuiden van de provinciegrens in de gemeenten Meijel en Nederweert. In het rapport zal voornamelijk worden ingegaan op het Astense gedeelte van het gebied, waarbij 1889 en 1960 belangrijke keerpunten voor het landschap vormen.

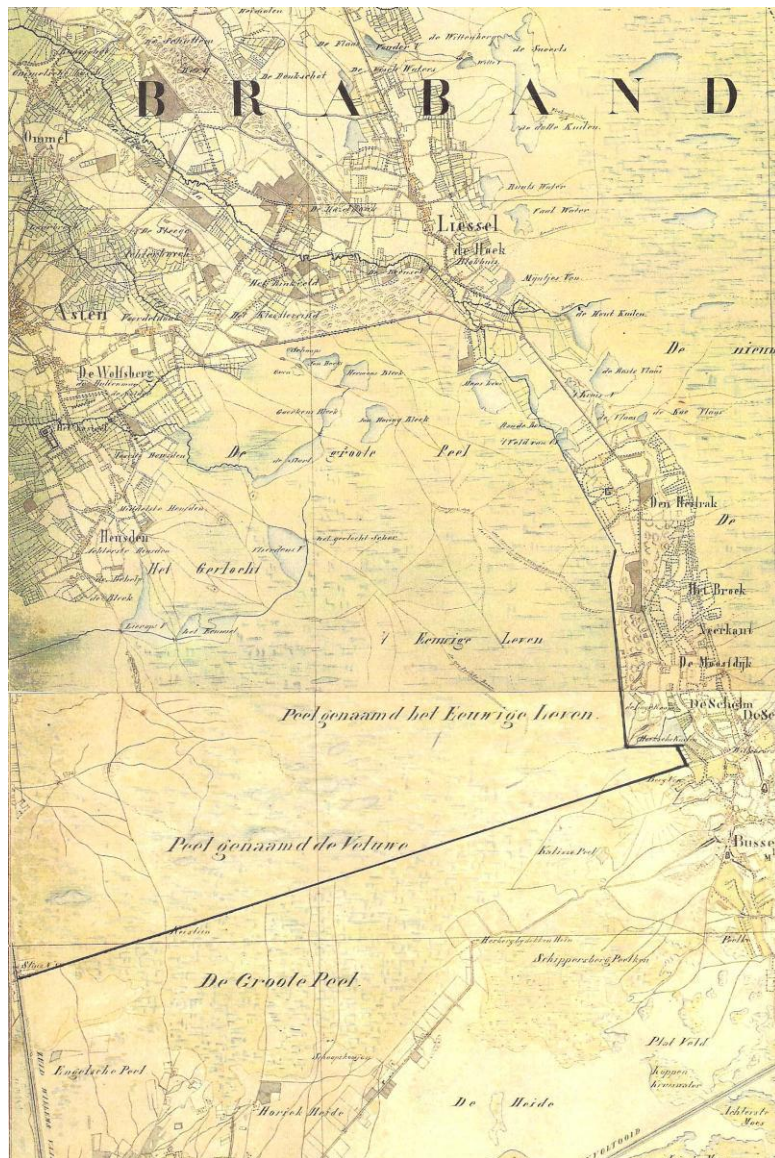
Het gebied voor 1889

De oudste sporen van mensen

De oudste sporen van menselijke activiteiten in het gebied dateren uit de Steentijd. Aan de Weerterbaan op Astens grondgebied tegen de grens met Someren zijn door amateur-archeologen een groot aantal artefacten uit het Mesolithicum verzameld. Deze menselijke sporen dienen in relatie gezien te worden met steentijdvondsten in de directe omgeving. In de Astense Peel – het natuurgebied dat buiten het projectgebied valt – zijn meerdere artefacten uit het Mesolithicum en Neolithicum gevonden. Bij het turfsteken door de Maatschappij Griendtsveen zijn midden 20ste eeuw onder het veen diverse vondsten gedaan van sporen van voorbije culturen. Vlakbij het kantoor aan de Weerterbaan is een urn uit de IJzertijd van onder het veen naar boven gehaald. Aan de oude Kruisbaan troffen de turfstekers een maalsteen aan, die op de kop op een houtskoolvuur lag. De as zat er nog onder. Mogelijk dat de maalsteen ook uit de IJzertijd stamt. De zich uitbreidende veengroei leidde tot een voor mensen steeds moeilijker toegankelijk en minder aantrekkelijk gebied. Die veengroei leidde ook tot natuurhistorische fenomenen, die tijdens de turfwinning in de 20ste eeuw duidelijk werden. Het veenmos kreeg hele bossen plat. Tijdens het turfsteken komen de resten daarvan bloot te liggen in de vorm van kienhout en fossiele bomen.

Eikenbomen uit het Peelveen. (Foto RHCE. Verzameling Frans Smits)

Topografische kaart 1836.

De topografische kaart van circa 1836 is de oudste gedetailleerde en betrouwbare kaart van het gebied. Het landschap is dan geheel Peel en natte heide en richting Heusden, Voordeldonk, Heitrak, Neerkant, Moostdijk en De Schelm meer droge heide. Het enige doorgaande pad is de *Weerterbaan*, die Asten met Nederweert verbindt.

Het hoogveen van de Peel

In Zandbrabant is het hoogveen van de Peel voor Asten (evenals voor Deurne) een bijzonder landschap. De Astense Peel onderscheidt zich van de Deurnese Peel en het Mariaveen, doordat de veenvorming zich ontwikkelde in de Centrale Slenk, terwijl de groei van de oostelijke Pelen plaatsvond op de Peelhorst. In duizenden jaren vormde zich op de zandondergrond een metersdikke veenlaag. Klimaatwisselingen tijdens die millennia leverden verschillende veensoorten op. Het zwartveen of de klot is in het laatste millennium door de Astenaren gestoken om te dienen als brandstof. Het grauwwveen was daar niet geschikt voor. Dat bleef in de Peel aanwezig en is in geringe hoeveelheid gebruikt voor wanden van waterputten en huizen.

De Peel behoorde tot de gemene gronden van Asten. Astenaren hadden het *voortdurend* gebruiksrecht op de Peel gekregen van hun heer. In de Astense *keuren en breuken*, de dopsreglementen, was het gebruik van de Peel geregeld om te zorgen dat die niet zou

verrommelen. Het dorpsreglement werd vanaf de Late Middeleeuwen jaarlijks door alle Astenaren vastgesteld. Omdat het grootste gedeelte van de Astense gemene gronden uit Peel bestond gaan de meeste regeltjes in de *keuren en breuken* ook over de Peel. Twee Peelmeesters zagen toe, dat die regels gerespecteerd werden. Aan elk huis in Asten was een turfveld verbonden. Die velden werden jaarlijks uitgegeven door de schepenen van het dorp. Vanuit Heusden liep een stelsel van Peelbanen de Peel in. Links en rechts van een Peelbaan lagen ongeveer 10 tot 20 turfvelen. Een baan kon pas weggegraven worden als in dat deel alle turfvelen waren *uytgetorffd*. Om iedere gerechtigde goed bij zijn turfveld te kunnen laten komen, werden de (hoofd)banen regelmatig voorzien van zand. De meeste banen hadden een eigen naam. Een bewaard gebleven register somt ze als volgt op:

1. *Weerter Baan*
2. *Eerste Baan naast Weerter Baan*
3. *Baan naast voorige*
4. *Scheurkens baan off Heusdense Baan*
5. *Bortel Baan*
6. *Leege Baan*
7. *Sloots baan off voor de graaff*
8. *Kreekelbaan off na de graaff*
9. *Oude Scheltorffbaan of 2de agter witte berg*
10. *eerste agter witte berg*
11. *Regte Veluwse baan*
12. *Wammes Baan*
13. *Regte Vaal Baan*
14. *Middelste Meyte Baan (aan dese Zijdelbaan)*
15. *de Regte hontspeelse off Dijker baan*
16. *Vosselse Baan (in de honspeel)*
17. *2de Baan agter de Meyte off wel die volgt op de Vosselse baan*
18. *de eerste Dwarsbaan, agter de agterste Meyte*
19. *Leeg baanke regt tegenover de agterste Meyte*
20. *de Verloore brootsbaan agter de Santschil*
21. *de regte Piers baan*
22. *de regte gevlogte Baan*
23. *de eerste na de vosse hoole*
24. *de tweede na de vosse hoole*
25. *de 2de buytense Reijter baan*
26. *de Regte Reijter baan*
27. *de Hemelse baan*
28. *de eerste hemelse Baan*
29. *het Eeuwig Leven*
30. *Nieuwe baan tusse de Veluse en de Wannes baan*
- . *Zijdel baan aan de Middelste Meijte baan na[ar] de zijde van Weert*

Ook al hadden de Astenaren het alleenrecht gekregen op hun Peel, om strategische redenen liet het dorpsbestuur het onder voorwaarden toe dat inwoners van Deurne (Heittrak en Moostdijk) en van Meijel delen van de Astense Peel mochten gebruiken. Het bestuur verantwoordde zich met de motivering dat hun Peel zo groot was, dat de Astenaren er niet onder leden als *buytengesetenen* er gebruik van maakten en dat in de verafgelegen delen toezicht moeilijk was.

De natte en droge heide

Ook de natte en de droge heide behoorden tot de gemene gronden van Asten waarvoor iedere Astenaar gebruiksrecht had. De inwoners staken hier hun plaggen voor de potstal, evenals heidestrooisel. Paarden en runderen mochten er grazen en de herders weidden er de lokale schaapskudden. Op de heide (in het projectgebied) lagen enkele vennen: het Lierops Ven, het Eeuwsel en het Vlierdens Ven. Deze vennen waren verbonden met elkaar door een waterloop die op de heide ontsprong ten zuiden van de Start en de Bleken en uitmondde in de Aa. Over de heide liepen een aantal paden, die aansloten op de Peelbanen.

Bedevaart

Al eeuwenlang is Ommel een aan Maria gewijd bedevaartsoord, dat jaarlijks bedevaartgangers van buiten Asten trekt. De bedevaartgangers uit de richting Weert-Nederweert kwamen via de Weerterbaan Asten binnen. De Weerterbaan wordt dan ook aangeduid als *Ommelenpad*.

De hoofdweg Asten-Heusden-Meijel

Deze weg is in de tweede helft van de 19de eeuw midden door de Peel aangelegd. Twee herbergen waren in het projectgebied halteplaatsen. Ter hoogte van de huidige Buizerdweg lag herberg *Halfweg*, en ter hoogte van de huidige Tureluurweg was herberg *Aan het Eeuwig Leven* gevestigd.

Mijlpalen voor deze weg zijn de kiezelverharding in 1907, die de benaming '*de kiezelweg*' in de volksmond oplevert, de asfaltverharding in de jaren dertig van de 20ste eeuw.

Het gebied van 1889 tot om en nabij 1970

Het hoogveen van de Peel

Het gebruik van de Peel veranderde in 1889 drastisch. Enkele jaren voordien is ontdekt dat het grauwveen gebruikt kan worden om er turfstrooisel van te maken. Dat strooisel is door de eigenschap om goed vocht op te kunnen nemen, zeer geschikt voor gebruik in de paardenstallen van legers en trammaatschappijen. De Maatschappij Griendtsveen van de familie Van de Griendt, die in Griendtsveen al turfstrooisel produceert, betaalt de gemeente Asten een flink bedrag om dat ook in de Astense Peel te kunnen doen. Voor het vervoer van het turfstrooisel heeft de gemeente Asten vanuit de Peel een kanaal naar de Zuid-Willemsvaart ten noorden van sluis 13 laten graven, het *Peelkanaal*. Dit loopt voornamelijk over grondgebied van de gemeente Someren. In 1890 komt via een sluis de aansluiting met de Zuid-Willemsvaart tot stand. Teugelders laten hun paarden de turfschepen door de kanalen trekken. Het *Peelkanaal* doorsnijdt de Weerterbaan. Een pontje zorgt voor de oeververbinding.

De Maatschappij Griendtsveen start haar grootschalige verving in 1889. De veenarbeiders komen onder andere uit de veenkoloniën in het noorden van Nederland. In eerste instantie worden ze ondergebracht in een keet tussen de Weerterbaan en Achterbergsebaan. De gemeente Asten staat niet toe dat ze zich vestigen in de gemeente. Op Limburgs grondgebied tegen het concessiegebied aan ontstaat de kleine veenkolonie De Moost. Omstreeks 1900 werken 600 tot 700 werknemers van de Maatschappij in de Astense Peel. Aan het begin van het *Peelkanaal* bouwt het bedrijf een kantoor en een schuur. Een drijvende turfstrooifabriek verwerkt vanaf 11 september 1890 het grauwveen tot turfstrooisel. In 1896 wordt een vaste turfstrooifabriek gebouwd. Beide fabrieken aken buiten bedrijf door branden; de drijvende in 1904 en de vaste in 1912. Herbouw is er niet meer bij. Het grauwveen is op en de Maatschappij richt zich op het winnen van zwartveen. Het aantal werknemers is dan teruggelopen tot maximaal 300. Door fusies verandert de naam van de Maatschappij regelmatig. In 1893 wordt het de *Griendtsveen Mossliter Company Ltd.*, in 1907 de *Maatschappij Van de Griendts Landexploitatie*.

In het concessiegebied legt het bedrijf een stelsel van Peelvaarten aan. Vanaf de 1ste en 2de *Hoofdvaart*, die bij de turfstrooifabriek in het *Peelkanaal* uitkomen, lopen enkele tientallen zijvaartjes de veenderij in. De vaartjes zijn 80 centimeter diep en zijn gegraven op een afstand van 200 meter van elkaar. Ze worden aangeduid met opeenvolgende nummers,

zoals *de eerste vaart* en *de tiende vaart*. Al snel na de oorlog verminderde het gebruik van het kanaal zodanig, dat demping ervan als extra project in de ruilverkaveling Sluis XIII werd opgenomen. In 1953 veranderde de vaarweg in een voerweg, de huidige Jan Smitslaan, genoemd naar de veenbaas van de Maatschappij Griendtsveen.

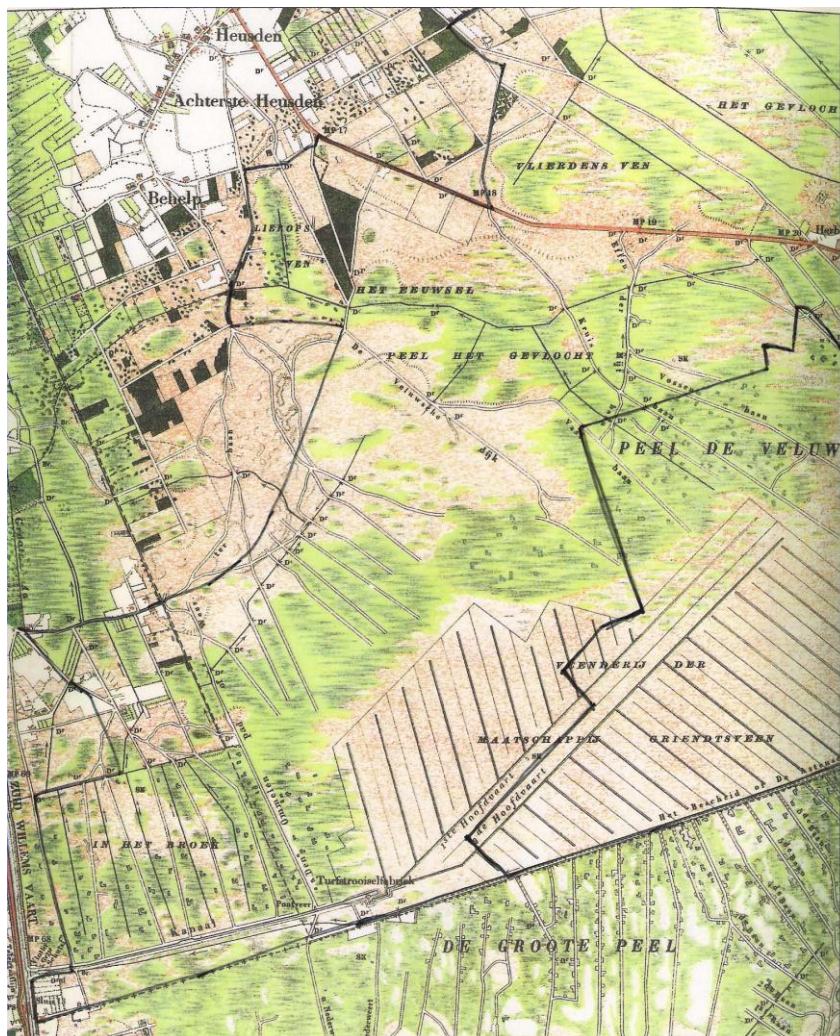
Turfvoorraden van de Maatschappij Griendtsveen aan het begin van het Peelkanaal met op de achtergrond het kantoor. (Foto RHCE. Verzameling Frans Smits)

Een deel van de begrenzing van het projectgebied loopt precies tussen de voormalige 1ste en 2de *Hoofdvaart* in. De 1ste *Hoofdvaart* en het noordelijke deel van de veenderij met zijvaartjes ligt geheel in het projectgebied. Vanaf 1928 maakt de Maatschappij voor het vervoer van de turven naar het *Peelkanaal* ook gebruik van een railbaantje. Een voerman laat zijn paard de turfkarren over de rails trekken. Regelmatig breidde het concessiegebied zich uit. De Maatschappij mocht volgens het contract met de gemeente Asten tot 1965 haar veenderij in de Astense Peel exploiteren. Zij stopte er echter al in 1963 mee door toedoen van de grote Peelbrand.

De Astenaren bleven traditioneel hun turven steken, zij het buiten de veenderij van de Maatschappij Griendtsveen. De topografische kaart van 1892 laat ten noorden van het maatschappijgebied een nieuw stelsel van Peelbanen zien, waaraan de turfveldjes van de Astenaren lagen. Een register van de particuliere Peelveldjes uit 1897 vermeldt de volgende namen van Peelbanen:

1. *Weerterbaan*
2. *Krombaan*
3. *Scheurkensbaan*
4. *Bortelbaan*
5. *Leegbeenke*
6. *Baan achter de Graaf*
7. *Baan aan de Biehal*
8. *Veluwsche Baan*
9. *Nieuwe Wamesbaan*
10. *Oude Wamesbaan*
11. *Dijkerbaan*

12. *Vosselsche baan*
13. *Verloren Broodbaan*
14. *Piersbaan*
15. *Gevlochtse baan*
16. *Vossenhoorsche baan*
17. *Kromme Rijterbaan*
18. *Regte Rijterbaan*
19. *Nieuwe Eeuwiglevensche Baan*
- 20-23. 1° tot en met 4° baan
24. *Vaalbaan*
25. *Kruisbaan*

Topografische kaart 1892.

Naast de inwoners van Asten en de Maatschappij Griendtsveen kregen bedrijven en turfhandelaren in de 20ste eeuw ook vergunning van de gemeente om in de Astense Peel turf te steken, zoals de Helmondse fabriek van Van Thiel en de Astense turfhandelaar Swinkels. L. Thoer uit Someren kreeg in 1923 vergunning om een turffabriek te bouwen op Astens gebied in de hoek Weerterbaan-Peelkanaal. Na zijn faillissement koopt in 1930 'Griendtsveen' deze fabriek en vestigt op de bovenverdieping een kantoor. Bij de grote Peelbrand van 1963 wordt dit bedrijfsgebouw verwoest.

Ontginningen

Vanaf het begin van de 20ste eeuw werd het heidegebied ten noorden van de Astense Peel ontgonnen tot landbouwgrond. De heide was door het verschijnen op de markt van kunstmest niet meer nodig in het eeuwenoude systeem van mestproductie in de potstal. Ook de bevolkingsgroei betekende een grotere behoefte aan landbouwproducten. In de winter van 1904 op 1905 werd door de Nederlandse Heidemij een deel van de Peel aan de weg Asten-Meijel landbouwgrond.

Slechte grond wordt bebost. De Eeuwsebossen aan de Meijelseweg en Goudplevierweg zijn aangeplant omstreeks 1911. Van 1918 tot 1920 ontstaat het bosgebied *Hoogenbergen* – nu de *Witte Bergen* – aan de Gezandebaan. Het grote complex van de Staatsbossen ten noorden van het projectgebied is tussen 1913 en 1918 bebost.

Een bijzondere ontginning met een typische boerderij is die van A. Leenen in 1920. Aan de huidige Smientweg sticht hij een teenhoutcultuur van 67 hectaren. Als het bedrijf na enkele jaren failliet gaat wordt het overgenomen door de gebroeders Laheij. De in 1927 gebouwde

boerderij met de drie aangebouwde dwarsstallen krijgt de naam Maria-Helenahoeve. Enkele jaren geleden heeft deze boerderij de status van gemeentelijk monument gekregen.

De Maria-Helenahoeve in 1923. (Foto familie Smits)

In de jaren twintig van de 20ste eeuw geeft de gemeente erfpachtgronden uit aan de Gezandebaan en de Veluwesdijk waarop ontginningsboerderijen gebouwd worden. In het volgende decennium is dit door de crisis niet de meest geschikte constructie. In werkverschaffing worden grote ontginningen langs de Meijelseweg uitgevoerd, waarvoor de boerderijen pas na de Tweede Wereldoorlog kunnen worden gebouwd. Tijdens de crisis zorgt de ruilverkaveling *De Eeuwse Loop* voor kanalisatie van de beek en verbetering van sloten en zandwegen.

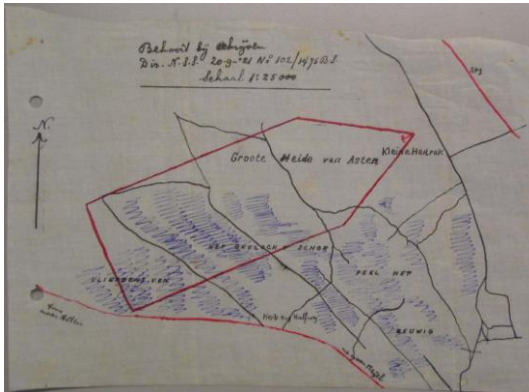
De ontginning van de Peel moet voor de boeren die zich er vestigen ook voorzien in een nieuwe parochiekern, *Willemsveen*. De kerk en het klooster, zoals opgenomen in het plan uit 1946, komen niet van de grond, maar de school wel. Aan de Meijelseweg wordt in 1949 de *Kardinaal Mindszentschool* geopend, die het volhoudt tot 1982. In 1984 wordt het schooltje gesloopt.

Na de Tweede Wereldoorlog worden de ontginningen weer ter hand genomen, nu vanuit de DUW (Dienst Uitvoerende Werken). Tussen 1952 en 1962 zetten DUW-werkers 450 hectaren Peel om in landbouwgrond. Het betreft gronden in het concessiegebied van de Maatschappij Griendtsveen en in de Veluwepeel aan de Kruisbaan, Vaalbaan en Ospelerweg. De laatste ontginning vindt plaats tussen 1965 en 1970 aan de Kokmeeuwenweg.

De intentie was om de gehele Peel te ontginnen. Na WO II drong het natuurbesef ook in de ruimtelijke orde door. In een ontginningsplan uit 1946 nam de Heidemij ook 300 hectaren Astense Peel op met de bestemming natuurgebied. Staatsbosbeheer koopt in 1957 367 hectaren Peel van de gemeente, die de basis zijn voor het natuurreservaat dat na het vertrek van 'Griendtsveen' in 1963 gerealiseerd wordt. Op 10 juni 1966 opent minister Vrolijk natuurreservaat *De Grootte Peel*, dat zich uitstrekt op Limburgs gebied en ook de nog in eigendom van de gemeente Asten zijnde Peelgronden omvat. Het natuurgebied krijgt in 1993 de status van Nationaal Park.

Defensie en Tweede Wereldoorlog

Tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog was er een plaatselijke Burgerwacht, waarvan de leden zich op door het rijk goedgekeurde schietbanen bekwaamden in het gebruik van hun wapens. Ten noorden van de weg Asten-Meijel was een schietbaan van de Burgerwacht van de Neerkant, Liessel en Helenaveen. De baan is in gebruik van 1921 tot in 1929. In dat laatste jaar wordt geadviseerd met de baan te stoppen, omdat het vanwege de weg en de ontginningen voor de omgeving niet meer veilig is.

De schietbaan van de Burgerwacht van Neerkant in 1921 met het schootsveld richting weg Asten-Meijel. (RHCE. Archief gemeente Deurne 1811-1952, inv.nr. 60/10)

De Tweede Wereldoorlog is in het projectgebied in nauwe relatie met de directe omgeving nog tastbaar. Het Peelmoeras is ook in oorlogssituaties een barrière, ook al was die bij het uitbreken van de oorlog minder vanwege de weg Asten-Meijel. Via die weg kan de bezetter dan ook gemakkelijk vanuit Meijel Asten binnentrekken. Langs de weg zijn schuttersputjes gegraven. Direct buiten het projectgebied lag een deel van de Peel-Raamstelling. De kazematten van diverse typen op vesting *De Vossenbergh* in Meijel en in de Astense Peel getuigen daarvan.

Chinese scheepslui, die vanwege de oorlog in Rotterdam zijn gestrand, worden door de Duitsers enige tijd ingezet voor de teelt van teenhout in Het Ven. Dagelijks lopen ze van het patronaatsgebouw in Asten-dorp via Heusden naar hun werkplek om 's avonds weer terug te gaan.

Toen de geallieerden met de bombardementen op Nazi-Duitsland begonnen legden de Duitsers een linie van zoeklichtposten aan. In het projectgebied is daar het *Wehrmachtshuisje* in de hoek Gezandebaan-Eeuwseleloop-Witte Bergen een restant van. Ook net buiten het gebied, op het huidige eiland van de Witte Bergen, bouwden onderduikers in september 1943 het onderduikerskamp *Hoogenbergen*. De bewoners van de boerderijen aan de Gezandebaan (in het projectgebied) hielpen de bewoners van het kamp en vingen ze bijna dagelijks gastvrij op hun boerderijen op. *Hoogenbergen* deed dienst tot in december 1943. Omdat het er te gevaarlijk werd, trokken de onderduikers met hulp van de ondergrondse naar Moorsel in Lierop om daar een nieuw kamp te bouwen.

Tijdens de bevrijding in 1944 deed het *Peelkanaal* dagelijks dienst voor de aanvoer van goederen van de geallieerden. Beschietingen door Amerikaanse tanks verwoestten grotendeels de gebouwen van *De Moost*. Er resteert nu nog één gebouw – tot 1987 in oorspronkelijk uiterlijk – bij een boerderij aan de Moostdijk.

In de jaren na WO II werd werk gemaakt van de wederopbouw van door oorlogsgeweld verwoeste boerderijen. De gevelsteen in de boerderij Meijelseweg 88 wijst hierop. Vanwege de naoorlogse woningnood dient het *Wehrmachtshuisje* jarenlang als woonhuis.

Woonwagenkamp en vuilstortplaats

Aan de weg naar Meijel tegen de Limburgse grens leggen werklozen in werkverschaffingsverband in 1935 een omgracht woonwagenkampje aan. Het aantal bewoners varieert jaarlijks. Soms staan er enkele tientallen woonwagens. Als midden jaren zestig van de vorige eeuw een regionaal kamp tussen Helmond en Deurne wordt aangelegd, komt er een einde aan het kampje in de Astense Peel. De grachten zijn dan al jaren

daarvoor volgestort met het Astense huisvuil. De gemeente heeft de omgeving van het kampje bestemd als gemeentelijke vuilstortplaats. Die is in gebruik tot in de jaren zeventig.

KANSEN EN AANBEVELINGEN

[nog in te vullen]

Heemkundekring De Vonder Asten-Someren
Ad Kersten & Hans van de Laarschot
april 2011

BIJLAGE 1

Uit: J. Koolen et al. De BIOGRAFIE VAN PEELLAND. DE CULTUURHISTORISCHE HOOFDSTRUCTUUR VAN PEELLAND (TOELICHTING BIJ DE KAART)

10. Het groene cultuurlandschap ten zuiden van Asten

Historisch belang en ruimtelijke karakteristiek

Het cultuurlandschap van de gemeente Asten bevat een fraaie overgang van oude, in oorsprong Middeleeuwse ontginningen, via weinig veranderde heideontginningen naar een ontginning met natte heidebiotopen en veen. In een aantal opzichten verschilt deze van de (vergelijkbare) opeenvolging tussen Liessel, Neerkant en Helenaveen. Ten eerste is de opeenvolging bij Asten veel langgerechter en uitgestrekter, zodat het karakter van de verschillende ontginningen beter waarneembaar is. Ten tweede worden de heideontginningen van Asten gekenmerkt door waardevolle groenstructuren. Dat veroorzaakt tevens het 'besloten' karakter van dit WCL. En ten derde is het hoogveengebied in het zuidoosten van dit WCL, het natuurgebied De Groote Peel, nimmer echt ontgonnen, waardoor het nog enigszins een indruk geeft van het (half)natuurlijke landschap zoals dat in het midden van de negentiende eeuw bestond.

Het wegenpatroon van het dorp Asten komt nog grotendeels overeen met de situatie rond het midden van de negentiende eeuw. Direct ten zuiden van de dorpskern staat de kasteelruïne (1399), die opgenomen is in een historische groenstructuur met een hoge waarde. Het betreft een begroeiing van laan-, erf- en bosbeplanting en heggen. De begroeiing is met name goed bewaard langs de oprij- en kasteellaan, rond de Pannehoef en in een begeleidend bos. Naast laanbeplanting en bos komen ook heggen en solitaire bomen voor. De begroeiing wordt o.a. gevormd door zomereik, zwarte els, esdoorn, haagbeuk, beuk en walnoot. Het bos rond het kasteel bestaat o.a. uit populieren, zomereiken (met spaartelgen), hazelaars en heesters. De groenstructuren dateren uit de periode tussen 1850 en 1906. Tot de zone met oude akkercomplexen behoort ook het dorpje Heusden, dat zijn kleinschalige structuur in de loop van de negentiende en twintigste eeuw heeft behouden, en waar ook het vroeg-negentiende-eeuwse wegenpatroon nog goed herkenbaar is.

Naar het westen en zuidwesten gaat de zone met oude ontginningen abrupt over in het stroomdallandschap van de Aa. Het is niet toevallig dat de meeste nederzettingen in Peelland zich hebben ontwikkeld langs de kleinere zijstroompjes van de Aa. De Aa zorgde, zeker in het noordelijke deel van Peelland (zie WCL4) regelmatig voor wateroverlast. Het stroomdal was te breed en te nat voor bewoning, maar was wel geschikt voor extensief landgebruik, met name als hooi- en weiland. Toch was het nederzettingenpatroon in het verleden niet altijd georiënteerd op het fijnmazige patroon van kleine waterlopen. Uit archeologisch onderzoek blijkt, dat de bewoning gedurende de late ijzertijd en de Romeinse tijd zich juist concentreerde op de hoogste dekzandruggen langs de brede beekdalen, zoals die van de Aa (Somerens) en de Goorloop (Lieshout en Aarle-Rixtel). Ten oosten van Somerens ligt bijvoorbeeld een lint met nederzettingen uit deze periode. Uit opgravingen en het archeologische verspreidingspatroon (Archis en SAS) blijkt, dat de bewoning zich daar al vanaf de Vroege Middeleeuwen geleidelijk heeft verplaatst in de richting van de dalvormige laagte langs het huidige Somerens. Daar vestigden de 'Somerense' boeren zich voor het eerste in de 12de/13de eeuw als kleine buurschappen. Dat plaatst de cultuurhistorische betekenis van het Aa-dal in een wat ander licht. Niet alleen is het stroomdal van belang vanwege de fijnmazige verkavelingspatronen, ontstaan vanaf de 14de/15de eeuw, en het extensieve gebruik dat van het stroomdal werd gemaakt in historische tijd. Ter hoogte van Asten en Somerens kunnen we er ook archeologische complexen verwachten die samenhangen met

uiteenlopende activiteiten die daar in het laatste deel van de ijzertijd en Romeinse tijd plaatsvonden: muntvondsten, objecten die (opzettelijk) in het dal werden achtergelaten tijdens rituele praktijken (in aangrenzende regio's is de relatie tussen Romeinse rituele praktijken en beek- en rivierdalen overtuigend aangetoond), 'off site'-patronen die verband houden met de vroege economische benutting van de beekdalgronden, etc. Mogelijk zijn er in het stroomdal van de Aa nog aanwijzingen te vinden voor 'voorden': oversteekplaatsen door de rivier die veelal deel uitmaakten van het patroon van doorgaande routes.

In het gehele gebied ten zuiden van Asten is de historische (negentiende-eeuwse) wegenstructuur nog grotendeels aanwezig. In het zuidwesten van de gemeente strekt zich een besloten heideontginningslandschap uit met bos, houtwallen en beplanting van de ontsluitingswegen. Aanplant van de begroeiing heeft hier plaatsgevonden tot 1940. Deze ontginning bevat vooral goede voorbeelden van bosranden met hakhout op heideontginningen. De oostelijke zone van het WCL wordt gevormd door de regelmatige ontginning van Het Broek. Hier was van oudsher de veeteelt van belang voor de boterproductie (o.a. door boterfabrikant Bluysen). Boter was een van de weinige producten van het landbouwbedrijf die niet uitsluitend bedoeld waren voor eigen consumptie. Het surplus werd aangeboden op de botermarkt, niet alleen in Asten en Someren, maar ook in Helmond.

In het zuidoosten van het WCL ligt het nationaal park De Groote Peel. De Groote Peel is een grootschalig relict van het 'oorspronkelijke' hoogveenlandschap. Het is deels *verveend* vanaf 1889 door de Naamloze Vennootschap ter vervening van De Peel 'Griendtsveen', maar werd nooit echt *ontgonnen*. Rond 1900 bood het gebied seizoenswerk aan zo'n 650 veenarbeiders. Voor de afvoer van turf werd gebruik gemaakt van de turfvaart en een smalspoor, waarvan nog een deel bewaard is gebleven. Het is opvallend dat op het grondgebied van Asten nimmer een echt veendorp is verzeen. Er was wel een aanzet daartoe. Het beoogde Willemsveen is echter nooit verder gekomen dan een schoolgebouwtje. Aan de Limburgse kant van het veengebied onstond wel een 'company-town': De Moost. Dit dorpje werd in 1944 grotendeels verwoest. De Groote Peel zet zich voort in de Provincie Limburg, al bezit het verveningslandschap daar een ander karakter door de aanwezigheid van de vele goedbewaarde banen.

Het cultuurlandschap van Asten bezit, kortom, weer een geheel andere afwisseling van ontginningen, (historisch-)economische gebruikszones en ecologische gradiënten dan de vorige WCL's.

Ontwikkelingsrichtingen

- Algemeen: Ontwikkelingen in dit gebied zouden met name gebruik moeten maken van het plaatselijk besloten en groene karakter van het cultuurlandschap, zowel direct grenzend aan de bebouwde kom van Asten als in het buitengebied met heideontginningen. Het spreekt voor zich dat de plaatselijke ontwikkeling van glastuinbouw daar moeilijk mee te combineren is. Glastuinbouw heeft voor de cultuurhistorie overigens nog andere nadelige effecten. Zo wordt bij de bouw van kassen de toplaag van het bodemarchief schade toegebracht. Eerder heeft dat onwenselijke gevolgen gehad voor de bewoningssporen uit de ijzertijd en Romeinse tijd langs de Aa bij Someren. Ontwikkeling van glastuinbouw dient altijd te worden voorafgegaan door (grootschalig) archeologisch onderzoek.
- Specifiek: De 'groene' waarde van het gebied impliceert dat natuurontwikkeling hier een van de aangewezen ontwikkelingsrichtingen is. Natuurontwikkelingsprojecten zouden zich o.a. kunnen richten op de reconstructie van historische biotopen in en rond de (voormalige) vennen langs de Eeuwselsche Loop.
- Specifiek: Dit WCL biedt goede mogelijkheden voor behoud door ontwikkeling (Nota Belvedere). Inmiddels heeft Belvedere een subsidie toegekend voor een

ontwikkelingsproject rond de kasteelruïne van Asten. Doel van het project is de historisch-ruimtelijke samenhang tussen de ruïne en het landgoed, en tussen het landgoed en het dorp Heusden, te herstellen. Indien uitvoerbaar kan dit project een belangrijke kwaliteitsimpuls zijn voor het cultuurlandschap tussen Asten en Heusden, en daarmee voor de toeristisch-recreatieve aantrekkingskracht van het gebied. Het ontwikkelingsproject illustreert dat we bij cultuurhistorie niet alleen hoeven te denken aan behoud en musealisering. Een nadruk op behoud is weer wel wenselijk waar het gaat om het bodemarchief in en langs het stroomdallandschap van de Aa. Eerder werd opgemerkt dat de oevers van de Aa in de late ijzertijd en Romeinse tijd een tamelijk dicht bewoningspatroon vertoonden. Helaas zijn de archeologische relictten daarvan bij Someren waarschijnlijk vernietigd of waardeloos geworden voor onderzoek, omdat –zoals gezegd– glastuinbouw hier dieper in het bodemarchief heeft ingegrepen dan verwacht. Voor de archeologie van het stroomdallandschap is zorgvuldig behoud en beheer het devies. Dit sluit in ieder geval het herstel van historische groenstructuren, en ook bepaalde vormen van natuurontwikkeling, niet uit.

- Specifiek: Asten profileert zich als klokkendorp. De klokkengieterij en het Nationaal Beiaardmuseum kunnen als centra dienen voor een educatief of museaal programma dat dit thema zichtbaarder maakt voor bewoners en bezoekers. Mogelijke componenten van zo'n programma zijn de Middeleeuwse smidse te Diesdonk, de geschiedenis van 'Jan die smet van der Diesdunc', de geschiedenis van de klokkengietersfamilie Petit, en de klokkengieterijen te klokkengieterijen te Asten, Someren en Aarle-Rixtel. Zo'n museaal programma hoeft niet beperkt te blijven tot de binnenruimte van musea, maar kan zich ook afspelen in het landschap. Dat kan o..a worden gerealiseerd door aandacht besteden aan bredere thema's, zoals de (symbolische) betekenis van de klok en het klokgelui in de beleving en ordening van het gekerstende landschap van Peelland (met informatie over historische uitvaart- en begrafenisrituelen, lokale gebruiken en volksverhalen). De invalshoeken en bevindingen van IDZO (Identiteitsfabriek Zuidoost) kunnen daarbij goed van pas komen.
- Specifiek: in het kader van de toeristisch-recreatieve ontsluiting van het Peellandschap verdient de oude turfvaart naar de Zuid-Willemsvaart bijzondere aandacht (herstel).

Bronnen: SAS; Archis; Archeologisch Instituut van de Vrije Universiteit; Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Brabant